

Lise Okul Yöneticilerinin Okullarda Şiddeti Önleme Yeterlikleri: Mersin İli Örneği

Competences of High School Managers Preventing Violence at School: The Case of Mersin

Yusuf İnandı¹

Sevgi Yıldız²

Özet: Bu araştırma liselerde görev yapan öğretmenlerin görüşleri ile cinsiyet, kıdem ve çalışılan okul türü değişkenlerine göre okullarda şiddeti önlemek için yöneticilerin sahip olması gereken yeterlikleri belirlemek amacı ile yapılmıştır. Bu yeterlikler öğrenci boyutu, öğretmen boyutu, veli ve çevre boyutu ile eğitim ortamı boyutlarında incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2012-2013 eğitim-öğretim döneminde Mersin ili merkez ilçelerindeki liselerde görev yapan 244 öğretmenden oluşmaktadır. Yönetici yeterliklerini belirlemek amacıyla Uçar ve Helvacı (2010) tarafından geliştirilen “Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterlikler Ölçeği” (OŞÖSYÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz, t-testi ve Anova kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenler, okul yöneticilerinin şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklerin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre boyutlarında yüksek olmasını beklemektedirler. Eğitim ortamı boyutunda ise görece daha düşük bir beklenti içindedirler. Öğretmenlerin eğitim ortamı boyutundaki görüşleri, okul türü değişkenine göre, öğrenci boyutundaki görüşleri ise kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Cinsiyet, boyutlar üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Şiddet, okul yöneticisi, şiddeti önleme yeterlikleri

Abstract: This research has been done to determine the views of the teachers who work in high schools and their competency to prevent the violence in schools according to their sex, seniority and type of school varieties. These competences are studied through student extent, teacher extent, parent-environment extent and educational atmosphere extent. Working group of this study is 244 teachers. They are working in high schools in Mersin city center. Data is collected from “Scale of Qualification That School Managers Must Have To Prevent Violence”. To analyze the data, descriptive analysis, t-test and Anova were used. As a result of research findings, high school teachers who builds working group think that competences which school managers must have to prevent violence must be “very much” level by teacher, student and parent-environment dimensions. Educational atmosphere dimension is at “much” level. Moreover, educational atmosphere dimension has meaningful difference according to school type variety and student dimension has also meaningful difference according to seniority variety. Sex variety doesn't have meaningful difference on the dimensions.

Keywords: Violence, school manager, violence prevent competency

GİRİŞ

Toplumsal işleyişin önemli bir parçası olan eğitim kurumları, son dönemlerde, tehlikeli sayılabilecek haberlerle gündemde yer almaktadır. Toplumsal hayatın en büyük sorunları arasında kabul edilen şiddet, toplumun yapılandırılmasında önemli bir role sahip olan okullara da yansımakta, özellikle öğrenciler arasında son derece yaygınlaşmaktadır.

Tehlikeli ve ciddi bir sorun olarak kabul edilen okulda şiddetin önlenmesinde birinci sorumlu olarak okul yöneticileri görülmektedir. Şiddetin önlenmesi için okul yöneticilerinin çeşitli girişimlerde bulunmaları, olayları geniş perspektiften ele alarak değerlendirmeleri ve uygun çözümler üretebilmeleri beklenmektedir. Ancak bu beklentilerin karşılanabilmesi noktasında yöneticilerin belirli yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmada yöneticilerin sahip olması beklenen yeterlikler öğretmen görüşlerine dayalı olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle şiddet kavramının operasyonel tanımı yapılmakta, hangi davranışların bu tanımın kapsamına girdiği belirlenmekte ve okulda bu tip davranışların önlenmesine yönelik yapılabilecekler ele alınmaktadır. Şiddeti önlemede yöneticilerden beklenen yeterlikler ise öğrenci, öğretmen, eğitim ortamı ve veli – çevre boyutlarında ele alınmaktadır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, inandiyusuf@gmail.com

² Arş. Gör., Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, svgrbz.mrsn@gmail.com

1.1. Şiddet ve Okulda Şiddet

Latince “violentia” kelimesinden türetilen şiddet kavramı sert acımasız kişi anlamının yanında, eylem olarak sert kullanarak davranmak ve kurallara karşı gelmek fiilleri ile ilişkilendirilmektedir (Demiray, 1994). Dünya Sağlık Örgütü ise bireyin fiziksel ve psikolojik gücünü kendisine, başka birine ve ya başka bir gruba yöneltmesi sonucu yaralanma, psikolojik sorun, gelişimsel sorun, yoksun bırakma ya da ölüme yol açabilecek eylemleri bilinçli olarak yapması ve ya yapmakla tehdit etmesi olarak ifade etmektedir (Gittins, 2005). Könel (2000) genel anlamda kaba ve sert davranışlar ifade eden şiddet kavramının özel anlamda ise zarar veren davranışları kapsadığını vurgulamaktadır. Öte yandan alanyazında hayatın hemen hemen her alanında görülen şiddet olgusunun sadece fiziksel müdahale olarak sınırlandırılmasının yanlış olduğunu savunan görüşler söz konusudur. Bu düşünceye göre baskı davranışlarıyla ilişkilendirilebilecek her eylem şiddet olgusu içerisinde yer almaktadır.

Diğer yandan alanyazında şiddet eğiliminin kaynağı ile ilgili farklı görüşlere rastlanmaktadır. Bir bakış açısı şiddetin biyolojik yönünü öne çıkarırken, diğer bakış açısı sosyal etkenlerin şiddeti ortaya çıkardığını savunmaktadır. Biyolojik yönünü savunan bakış açısına göre şiddet davranışının ortaya çıkmasında çok büyük ölçüde kalıtsal faktörler ve sağlıklı bir psikoloji söz konusu iken sosyal etkenleri savunan bakış açısına göre kişilerin içinde bulunduğu durum ve koşullar şiddetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak şiddet davranışının ortaya çıkmasında hem biyolojik hem de sosyal etkenlerin belirli ölçülerde rollerinin olduğu yaygın olarak kabul görmekte (Ayan, 2006), şiddetin birçok faktörün etkileşiminden oluştuğunu ifade eden görüşler alanyazında yer almaktadır (Balkıs, Duru, Buluş, 2005). Bu görüşe paralel olarak Tezcan (1996) şiddetin tek bir neden ile açıklanmasının yanlış olduğunu ve psikolojik, toplumsal, ekonomik, birçok faktörün şiddet davranışının oluşumunda rol oynadığını savunmaktadır. Bununla birlikte Krug (2005) şiddetin, yoksulluk, eşitsizlik, toplumsal ve politik istikrarsızlık ve kaynakların yetersizliğinin hem nedeni, hem de sonucu olduğunu ifade etmektedir.

Öte yandan aile, televizyon, gazeteler, sokak ve okul gibi gündelik yaşamın parçası olan her yerde görülen şiddet önemli bir tehlike olarak görülmektedir. Özellikle okulda şiddet son dönemlerde çok karşılaşılan ve tedirgin edici bir durum haline gelmektedir. Okulda şiddet kavramı, okul iklimini ve öğrencilerin öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyen, öğrencilerin fiziksel ve psikolojik gelişimlerine zarar veren saldırgan ve baskıcı davranışlar olarak ifade edilmektedir (Furlong ve Morrison, 2002). Kızmaz (2006) okulda şiddetin öğrenci, öğretmen-yönetici personel arasında yaşanan tehdit ve fiziksel baskıları içerdiğini savunmaktadır. Scott, Nelson ve Liaupsin'e (2001) göre ise okulda şiddet kavramı fiziksel zarardan daha fazlasını ifade etmektedir. Dolayısı ile okulda şiddet istenmeyen ve önlenmesi gereken ciddi konular arasında görülmektedir. Nitekim öğrenciler açısından ele alındığında okulda şiddet ile karşılaşan öğrencilerin, bu durumdan olumsuz etkilendikleri görülmektedir. Pişkin (2006) şiddetin öğrenciler üzerindeki zararlarının fiziksel, psikolojik ve gelişimsel olabileceğini ifade etmektedir. Şiddete maruz kalan öğrenciler, stres, kaygı gibi psikolojik belirtiler göstermekte, hatta şiddete tanıklık eden öğrencilerin de psikolojik olarak etkilendikleri gözlenmektedir. Ayrıca şiddet, öğrencilerin akademik, fiziksel ve toplumsal gelişmelerini de yavaşlatmaktadır. Russel (1993) da okulda sözel, duygusal ve fiziksel şiddete maruz kalan öğrencilerin öğrenme yaşantılarında problemler oluştuğunu vurgulamaktadır. Psikolojik olarak da olumsuz etkilenen birey zaman içerisinde okula gelme isteğini yitirmekte ve bunun sonucunda okuldan uzaklaşmaktadır. Dolayısı ile bireyler eğitimsel açıdan büyüme ve gelişme için zaman ve fırsat kaybı yaşamaktadır (Alkan, 2007). Durmuş ve Gürkan (2003) okulların istenmeyen davranışlardan ve modellerden arındırılmış bir çevre sunması gerektiğini ve öğrencilerin okulda kendilerini güvende hissetmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırma Komisyonu (2007) tarafından yürütülen şiddet konulu çalışmada tüm ülke düzeyinde 261 ortaöğretim kurumunda, toplam 26677 öğrenciye ulaşılmış, gençlere fiziksel, duygusal, sözel ve cinsel şiddet tanımları verildikten sonra son üç ay içinde şiddetle karşılaşma durumları sorulmuştur. Sonuçlara göre gençlerin %22'si fiziksel şiddet ile karşılaştığını, %35,5'i ise fiziksel şiddet uyguladığını, %53'ü sözel şiddet ile karşılaştığını, %48,7'si ise sözel şiddet uyguladığını, %36,3'ü duygusal şiddet ile karşılaştığını, %27,6'sı ise duygusal şiddet

uyguladığını, %15.8'i cinsel şiddet ile karşılaştığını, %11.7'si ise cinsel şiddet uyguladığını belirtmiştir (Özcebe, Ulukol, Mollahaliloğlu, Yardım ve Karaman, 2008). Araştırma sonuçları gençlerin şiddet ile karşılaşma oranları ile şiddet uygulama oranlarının birbirlerine yakın olduğunu dolayısı ile şiddet gören gençlerin aynı zamanda şiddet uyguladıklarını göstermektedir. Bununla birlikte Şiddeti Araştırma ve Önleme Birimi ve İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliği ile İstanbul'da 13 ilçede, 113 okul ve 2 bin 535 öğretmenle görüşülerek yürütülen “ Öğretmen Gözüyle Öğrencilerin Şiddet Davranışları” araştırmasının sonuçlarına göre, okullarda sınıf mevcutları arttıkça şiddet olayları daha çok görülmektedir. 7 ve 8'inci sınıf öğrencileri daha çok şiddet uygulamaktayken en az sınıf öğretmenleri, en fazla matematik ve fen bilgisi öğretmenleri öğrenci şiddetine maruz kalmaktadır. Mesleğini seven, deneyimli ve ders yükü az olan öğretmenler şiddet ile daha az karşılaştığını ifade etmektedir (<http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/galeridetay/61328/4369/2/ogrenciden-ogretmene-siddet-arastirmasi>).

Terzi (2007) okullarda -özellikle liselerde- görülen şiddet olaylarının sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada arttığını vurgulamaktadır. Okullarda görülen şiddet olaylarının hem eğitim-öğretim etkinliğini hem de geniş bir çerçevede bireyin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği dikkate alındığında, konunun, önemi açıkça ortaya çıkmaktadır (Terzi, 2007). Hem bir güvenlik sorunu hem de eğitim sorunu olarak ele alınması gereken okulda şiddet olaylarının önlenmesi için herkese önemli sorumluluklar düşmektedir. Okulda şiddeti önlemede okul yöneticileri, hem okuldaki tehlikeli ve zarar verici davranışlarla uğraşmak, hem de toplumun ve medyanın okullardaki şiddeti abartan anlayışıyla da mücadele etmek zorundadır. Okuldaki yönetimin şiddet olaylarında kararlı ve sağlam bir biçimde davranması beklenmektedir (Gorman ve Pauken, 2003).

Bununla birlikte son dönemlerde okullarda şiddet olaylarının artmasından kitle iletişim araçlarındaki şiddet içerikli program, dizi veya filmler sorumlu tutulmaktadır. Yönetici, öğretmen ve öğrenciler; okullardaki şiddet olaylarının nedenlerine ilişkin olarak öğrencilerin özellikle izledikleri filmlerin kahramanlarına özendiklerini ve okulda akran grupları içerisinde bu kahramanlara benzeyen davranışlar sergilediklerini ifade etmektedirler (Kızmaz, 2006). Öte yandan Şarlayan (2010), okul yöneticilerinin okuldaki şiddetin kaynağını okul içinde ve okul dışında öğretmenlerin ise daha çok okul dışında algılamakta olduklarını belirtmektedir.

Yeşilyaprak (2006), okullarda şiddet için en temel ve köklü çözümün çocukların ve gençlerin gelişim özelliklerine uygun, onların kendilerini ifade edip, değer ve saygı gördükleri, güvenli okul ortamlarının sağlanması ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Okul güvenliği, hem okul içi hem de okul dışı çevrenin değiştirilmesine yönelik düzenlemenin yapılmasını, saldırganlık ve benzeri istenmeyen öğrenci davranışlarını azaltmaya yönelik önlemlerin alınmasını ve okul programlarının etkili, sosyal ve birey odaklı hale getirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi ise yönetimin ve toplumun desteğinin sağlanması ile mümkün olmaktadır (Baginsky, 2003). Güvenli okulların oluşturulması için şiddet davranışları ile ilgili önleme planlarının bulunması, bunun için yaklaşımlar ve stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Önleme planları riskli davranışı gösteren çocukların davranışsal ve duygusal ihtiyaçlarını ve işaretlerini anlayacak ve bunlara cevap verecek şekilde hazırlanmaktadır. Önleme çalışmasında atılacak en acil adım çocuk ve gençlerin şiddet karşıtı tutumlar takınmalarını sağlamak için hem kendilerine hem de ailelerine yönelik müdahale programları uygulamaktır (Ögel, Tarı ve Eke, 2006). Ayrıca okullarda şiddeti önlemek için metal tarayıcılar, kamera ile gözleme, sıfır tolerans gibi çözümlerde denenmektedir. Ancak şiddeti sadece fiziksel kalıplar ile sınırlı tutmak eksik bir çözüm olarak görünmektedir. Yapılan araştırmalar, saldırganlık olarak nitelendirilebilecek davranışların akademik başarısızlıkla başlayan olaylar zincirinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, okulda şiddeti önlemek adına yapılan çalışmaların güvenli okulun yanı sıra etkili akademik eğitime teşviki içermesi önerilmektedir. Öğrenci başarısını arttıran okulların oluşturulmasıyla, okul güvenliğini artırma hedefine ulaşılabileceği kabul edilmektedir (Scott, Nelson ve Liaupsin, 2001). Bununla birlikte Kepenekçi ve Çınkır (2003), öğretmenlerin, şiddet olaylarını çoğunlukla bireysel çabaları ile önlemeye çalıştıklarını; okul yönetiminin ise zorba öğrencilere karşı daha çok sözlü uyarıda bulduklarını ifade etmektedirler.

Durmuş ve Gürkan (2003) okul içerisinde en yetkili olarak görülen okul yöneticilerinin şiddeti önlemede belirli bir bilgi birikiminin yanı sıra iyi bir iletişimci, gözlemci, eşgüdümci ve öngörülür

olabilmek gibi teknik ve yapıcı davranışlar, öğretimsel liderlik, kararlarının arkasında güçlü bir duruş gibi bazı kişilik özelliklerine sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma bu özellikleri öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında öğretmen bakış açısıyla belirlemek ve şiddet sorununa dikkat çekmek için gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Mersin ili merkez ilçelerinde yer alan liselerde görev yapan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okullarda şiddeti önlemek için yöneticilerin sahip olması gereken yeterlikleri belirlemektir. Okul yöneticilerinin şiddeti önlemek için sahip olması gereken yeterliklerin belirlenmesi doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen görüşleri doğrultusunda, okullarda şiddeti önlemek için okul yöneticilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında sahip olması gereken yeterlikler düzeyi nedir?

2. Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterlikler öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında cinsiyet, kıdem ve çalışılan okul türü değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi liselerde görev yapan okul yöneticilerinin okullarındaki şiddeti önlemeleri konusunda öğretmen beklentilerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma tarama modelindedir. Tarama modeli bir konu veya olay ile ilgili katılımcıların görüşlerini ya da ilgi, yetenek, tutum gibi özelliklerinin belirlendiği araştırma türüdür (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirci, 2008). Ayrıca bu çalışmada farklı grupların belirtilen değişkenler açısından karşılaştırılması söz konusu olduğundan araştırma aynı zamanda ilişkisel bir çalışmadır (Erkuş, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Tablo 1'e göre katılımcıların % 41.4'ü kadın, % 58.6 'sı erkeklerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin % 27.5' lük kısmı 21 yıl ve üzeri kıdeme sahipken, %25.8'i 11-15 yıl yanıtını vermiştir. Öğretmenlerin %41.4'ü genel liselerde görev yapmakta iken, %33.6'sı Anadolu liselerinde %25'i ise meslek liselerinde görev yapmaktadır.

Tablo 1: Öğretmenlerin Cinsiyet, Kıdem ve Okul Türü Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişken	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	101	% 4.4
	Erkek	143	% 58.6
Kıdem	1-5 yıl	19	% 7.8
	6-10 yıl	36	% 14.8
	11-15 yıl	63	% 25.8
	16-20 yıl	59	% 24.2
	21 yıl ve üzeri	67	% 27.5
Okul Türü	Meslek Lisesi	61	% 25
	Anadolu Lisesi	82	% 33.6
	Genel Lise	101	%41.4
	Toplam	244	%100

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada okul yöneticilerinin şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklerin belirlenmesi amacı ile Uçar ve Helvacı (2010) tarafından geliştirilen "Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterlikler Ölçeği" (OŞÖSYÖ) kullanılmıştır. Ölçekte, 1' in en

düşük puan, 5 'in ise en yüksek doyum düzeyini ifade ettiği 5' li puan cetveli kullanılmıştır (1: Hiç katılmıyorum; 2: Kısmen katılıyorum; 3: Orta düzeyde katılıyorum; 4: Büyük ölçüde katılıyorum; 5: Tamamen katılıyorum). Ölçek, öğrenci boyutu, öğretmen boyutu, veli-çevre boyutu ve eğitim ortamı boyutu olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır.

Ortaöğretim okul yöneticilerinin öğrenci boyutunda şiddeti önlemede sahip olmaları gereken yeterlikler alt ölçeğinde 21 madde yer almaktadır. Ölçeğin öğrenci alt boyutunda alpha iç tutarlılık katsayısı .90'dır. Madde toplam korelasyonları .45 ile .74 arasında hesaplanmıştır. 4 maddeden oluşan öğretmen boyutunda alpha iç tutarlılık katsayısı .68 dir. Madde toplam korelasyonları da .47 ile .56 arasında hesaplanmış ve maddelerin ayırt edici güçlerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. 6 maddeden oluşan veli-çevre boyutunda hesaplanan alpha iç tutarlılık katsayısı .75 bulunmuştur. Madde toplam korelasyonları da (.43 ile .69 arasında olduğundan maddelerin ayırt edici güçlerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Madde analizi uygulaması ile 13 maddeden oluşan okul yöneticilerinin veli-çevre boyutunda şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterlikler ölçeğinin güvenilirliği için hesaplanan alpha iç tutarlılık katsayısı .90' dir. Buna göre ölçeğin iç tutarlılığına sahip olduğu kabul edilmiştir. Madde toplam korelasyonları da (.41 ile .73 arasında) maddelerin ayırt edici güçlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışma grubuna dahil olan öğretmenlerin kişisel bilgilerine ulaşmak için "Kişisel Bilgi Formu" oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Kişisel bilgi formunda öğretmenlerin cinsiyet, öğrenim durumu, çalıştığı okul türü, kıdem ve görevlerine ait bilgileri edinmeye yönelik sorular yer almıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma doğrultusunda ulaşılan verilerin bilgisayar ortamına aktarılması sonrasında SPSS paket programı kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, kıdem ve çalışılan okul türü, bağımlı değişkeni ise şiddeti önlemede sahip olunması gereken yeterliklerdir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden olan cinsiyet kadın ve erkek olmak üzere iki, kıdem 1-5, 6-10, 11-15, 16-20, 21 ve üzeri olmak üzere beş, çalışılan okul türü ise meslek lisesi, genel lise ve Anadolu lisesi olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır.

Verilerin analizinde lise öğretmenlerinin görüşlerinin cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Lise öğretmenlerinin görüşlerinin kıdem ve görev yapılan okul türü değişkenlerine göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacı ile değişkenlerin çok faktörden oluşması dikkate alınarak tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

BULGULAR

3.1. Boyutlara Ait Betimleyici Bulgular

Öğretmenlerin okul yöneticilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklere ait ortalama puanları ve standart sapmaları belirlenmiştir. Bu bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama	Standart Sapma
Öğrenci Boyutu	4.75	0.29
Öğretmen Boyutu	4.82	0.85
Veli ve Çevre Boyutu	4.75	0.30
Eğitim Ortamı Boyutu	4.39	0.24

3.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Yöneticilerin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Bulgular

Liselerde görev yapan öğretmenlerin okul yöneticilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklere ait puanlarının cinsiyet değişkenine göre t testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere Ait Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t- Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss	Sd	t	P
Öğrenci Boyutu	Kadın	101	4.764	0.213	242	.243	.808
	Erkek	143	4.754	0.335			
Öğretmen Boyutu	Kadın	101	4.805	0.277	242	-.245	.806
	Erkek	143	4.832	1.095			
Veli ve Çevre Boyutu	Kadın	101	4.744	0.316	242	-.333	.739
	Erkek	143	4.758	0.302			
Eğitim Ortamı Boyutu	Kadın	101	4.389	0.243	242	-.467	.641
	Erkek	143	4.404	0.245			

Tablo 3'e göre, araştırma sonucunda öğretmenlerin okul yöneticilerinin şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklere ilişkin görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Alt boyutlardan öğrenci boyutu [$t(242)=.808, p>.05$], öğretmen boyutu [$t(242)=.806, p>.05$], veli ve çevre boyutu [$t(242)=.739, p>.05$] ve eğitim ortamı boyutu [$t(242)=.641, p>.05$] cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

3.3. Okul Türü Değişkenine Göre Yöneticilerin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Bulgular

Liselerde görev yapan öğretmenlerin okul yöneticilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklere ait puanlarının okul türü değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere Ait Puanlarının Okul Türü Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	Ss	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F
Öğrenci Boyutu	"meslek lisesi"	61	4.76	0.42	Gruplar Arası	0.084	2	0.04	0.49
	"genel lise"	101	4.73	0.25					
	"Anadolu lisesi"	82	4.77	0.20	Grup İçi	20.49	241	0.08	
	"toplam"	244	4.75	0.29					
Öğretmen Boyutu	"meslek lisesi"	61	4.90	1.64	Gruplar Arası	0.55	2	0.27	0.37
	"genel lise"	101	4.78	0.29					
	"Anadolu lisesi"	82	4.80	0.26	Grup İçi	177.64	241	0.73	
	"toplam"	244	4.82	0.85					
Veli ve Çevre Boyutu	"meslek lisesi"	61	4.74	0.36	Gruplar Arası	0.23	2	0.11	1.24
	"genel lise"	101	4.72	0.31					
	"Anadolu lisesi"	82	4.79	0.24	Grup İçi	22.79	241	0.09	
	"toplam"	244	4.75	0.30					
Eğitim Ortamı Boyutu	"meslek lisesi"	61	7.34	0.29	Gruplar Arası	0.50	2	0.25	4.36
	"genel lise"	101	4.38	0.24					
	"Anadolu lisesi"	82	4.45	0.18	Grup İçi	14.00	241	0.05	
	"toplam"	244	0.24	0.24					

Tablo 4' de öğrenci boyutu [$F(2,241)=.493, p>.05$], öğretmen boyutu [$F(2,241)=.377, p>.05$], veli ve çevre boyutu [$F(2,241)=1.240, p>.05$] okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Eğitim ortamı boyutu ise [$F(2,241)=4.362, p<.05$] okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılığın hangi okul türü arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan LSD testi sonucuna göre, anadolu lisesi ($X = 4.778$) ve meslek lisesi ($X = 4.767$) puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre anadolu lisesi öğretmenleri meslek lisesi öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin şiddeti önlemede eğitim ortamı boyutunda daha fazla yeterliliğe sahip olması beklenmektedir.

3.4. Kıdem Değişkenine Göre Yöneticilerin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere İlişkin Bulgular

Liselerde görev yapan öğretmenlerin okul yöneticilerinin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarında şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklere ait puanlarının kıdem değişkenine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Okul Yöneticilerinin Şiddeti Önlemede Sahip Olması Gereken Yeterliklere Ait Puanlarının Kıdem Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	n	X	Ss	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	P
Öğrenci Boyutu	"1-5"	19	4.99	0.56	Gruplar Arası	1.24	4	0.31	3.84	0.005
	"6-10"	36	4.69	0.21						
	"11-15"	63	4.74	0.23	Grup İçi	19.33	239	0.08		
	"16-20"	59	4.74	0.23						
	"21 ve üzeri"	67	4.74	0.29	Toplam	20.58	243			
Toplam	244	4.75	0.29							
Öğretmen Boyutu	"1-5"	19	4.3	0.29	Gruplar Arası	1.91	4	0.47	0.64	0.629
	"6-10"	36	4.72	0.33						
	"11-15"	63	4.79	0.28	Grup İçi	176.29	239	0.73		
	"16-20"	59	4.97	1.65						
	"21 ve üzeri"	67	4.79	0.34	Toplam	178.20	243			
Toplam	244	4.82	0.85							
Veli ve Çevre Boyutu	"1-5"	19	4.81	0.18	Gruplar Arası	0.28	4	0.07	0.74	0.586
	"6-10"	36	4.69	0.29						
	"11-15"	63	4.77	0.31	Grup İçi	22.74	239	0.09		
	"16-20"	59	4.72	0.27						
	"21 ve üzeri"	67	4.76	0.35	Toplam	23.02	243			
Toplam	244	4.75	0.30							
Eğitim Ortamı Boyutu	"1-5"	19	4.42	0.23	Gruplar Arası	0.38	4	0.09	1.63	0.167
	"6-10"	36	4.40	0.22						
	"11-15"	63	4.44	0.20	Grup İçi	14.13	239	0.05		
	"16-20"	59	4.33	0.24						
	"21 ve üzeri"	67	4.39	0.28	Toplam	14.51	243			
Toplam	244	4.39	0.24							

Tablo 5'te öğretmen boyutu [$F(4,239)=.648, p>.05$], veli ve çevre boyutu [$F(4,239)=.740, p>.05$] ve eğitim ortamı boyutu [$F(4,239)=1.631, p>.05$] kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Öğrenci boyutu [$F(4,239)=4.383, p<.05$] kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılığın kaç yıllık öğretmenler arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan LSD testi sonucuna göre, 1-5 yıllık kıdeme sahipler ($X = 4.995$), 6-10 yıl kıdeme sahipler ($X = 4.693$), 11-15 yıl kıdeme sahipler ($X=4.747$), 16-20 yıl kıdeme sahipler ($X=4.743$) ve 21 ve üzeri ($X=4.749$) puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre mesleğinin ilk yıllarında olan 1-5 yıl arasında görev yapan öğretmenler, mesleklerinde daha kıdemli öğretmenlere göre okul yöneticilerinin şiddeti önlemede öğrenci boyutunda daha fazla yeterliliğe sahip olmalarını ve öğrenciler üzerinde daha etkili olmalarını beklemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada Mersin ili merkez ilçelerinde yer alan liselerde görev yapan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda okullarda şiddeti önlemek için okul yöneticilerin sahip olması gereken yeterlikleri belirlemek amaçlanmıştır. Bu yeterlikler öğrenci boyutu, öğretmen boyutu, veli ve çevre boyutu ile eğitim ortamı boyutunda ele alınmıştır. Araştırma sonucuna göre çalışma grubunu oluşturan lise öğretmenleri, okul yöneticilerinin şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterliklerin öğrenci, öğretmen, veli ve çevre boyutlarında "pek çok" düzeyinde olması gerektiğini düşünmektedir. Eğitim ortamı boyutu ise "çok" seviyesindedir. Benzer olarak Uçar (2010), Uşak ili ortaöğretim okullarında görev yapan 327 öğretmen ile yürüttüğü şiddeti önlemede okul yöneticilerinin sahip olması gereken yeterlikleri belirlemeye yönelik çalışmasında ise öğrenci, veli ve çevre ile eğitim ortamı boyutlarının "pek çok", öğretmen boyutunda ise "çok" seviyesinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğrenci boyutunda sahip olması gereken yeterlikler düzeyi "pek çok" seviyesindedir. Bu boyuta göre öğretmenler okul yöneticilerinden bürokratik işlerinin dışında öğrenciler ile daha fazla ilgilenmelerini beklemektedir. Öğrencileri daha yakından takip edebilmeli, öğrencilerin okula tehlikeli aletler getirmesini engelleyici tedbirler alabilmeli, şiddete meyilli öğrencileri izleyebilmeli, öğrenci aileleri ile iletişim halinde olmalı, şiddete karşı öğrencilere eğitimler verebilmeli, öğrencilere insani ve etik değerler kazandırabilmeli ve sorunların çözümünde aktif olmaları öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinden yüksek düzeyde beklenmektedir. Bu beklentiye paralel olarak Uysal ve Temel, 2001 ve 2002 yılları arasında bir ilköğretim okulunda yürüttükleri çalışmalarının sonucunda haftada ikişer saat şiddete karşı eğitime tutulan deney grubu öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin azaldığını saptamışlardır. Bu sonuç okul yöneticilerinin şiddete karşı öğrencilere eğitimler düzenlemeli maddesini desteklemektedir. Bunun aksine okullarda şiddet konusuyla ilgili çalışmasında Ögülmüş (2006) okullarda şiddet kimin sorunu başlığı altında şiddetin bir eğitim sorunu olduğunu oysa eğitimcilerin bu konu ile en az ilgilenen gruplardan olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan öğretmenlerin cinsiyetleri ve okul düzeyleri öğrenci boyutunda herhangi bir farklılık oluşturmazken, mesleğinin ilk yıllarında olan ve diğer öğretmenlere göre daha az tecrübeye sahip lise öğretmenleri tecrübeli öğretmenlere oranla okul yöneticilerinden, öğrenciler ile daha fazla ilgilenmelerini ve bu konularda daha fazla sorumluluk almalarını beklemektedir. Bu beklenti farklılığının temel sebebini ise deneyim ve tecrübe eksikliğinin oluşturduğu ve öğrencileri daha az tanıyan genç öğretmenlerin bu konuda okul yöneticilerinin kendilerine daha fazla yardımcı olmalarını bekledikleri ifade edilebilir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretmen boyutunda şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterlikler düzeyi "pek çok" seviyesindedir. Öğretmen boyutuna göre okul yöneticileri, öğretmenlerin şiddete maruz kalmamaları için güvenlik tedbirleri almalı, öğretmenlere ve öğrencilere doğru model olabilmeli ve şiddet ile başa çıkabilmede öğretmenlere hizmet içi eğitimler sunabilmelidir. Özcebe, Çetik ve Üner (2006) yürüttükleri araştırmalarında öğrencilerin %42 ile şiddeti en fazla okulda uyguladıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca aynı çalışmada öğrenciler %65,6 ile şiddeti en fazla arkadaşlarına uygulamaktadır. Ancak öğrenciler şiddeti öğretmen ve yöneticilerine de uygulayabilmektedir. Bu durumda okul yöneticilerinden sadece yönetmek değil doğru bir model, bir lider olmalarını beklenmektedir. Bu beklenti düzeyi cinsiyet, okul türü ve kıdem değişkenlerine göre öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Lise öğretmenlerinin görüşlerine göre okul yöneticilerinin veli ve çevre boyutunda şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterlikler "pek çok" düzeyindedir. Veli ve çevre boyutunda okul yöneticilerinden temel beklentiler, başta aileler olmak üzere tüm kişi ve kurumları sürecin ve çözümün bir parçası haline getirecek koordinasyon ve eşgüdümü sağlaması olarak sıralanmaktadır. Bu beklenti düzeyi cinsiyet, okul türü ve kıdem değişkenlerine göre öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Helvacı (2008) tarafından öğrenci görüşlerine göre şiddetin nedenlerini belirlemeye yönelik liselerde yürütülen çalışmada, öğrenciler şiddetin en önemli nedenlerini "ailenin ilgi eksikliği" ve "ailelerin çocuk eğitimi konusunda eğitim eksikliği" olarak belirtmişlerdir. Dolayısı

ile okul yöneticileri, şiddetin önlenmesinde aileler ile iletişim kurarak onların bu konuda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesinde aktif rol oynamalıdır. Pişkin, Öğülmüş ve Boysan (2011) hem okul yöneticileri ve öğretmenlerin hem de velilerin yer aldığı bir ekip oluşturulması ve tüm eğitim paydaşlarının şiddet konusunda sürece dahil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Lise öğretmenlerinin görüşüne göre okul yöneticilerinin eğitim ortamı boyutunda şiddeti önleme bağlamında sahip olması gereken yeterlikler hakkında beklentileri "çok" düzeyindedir. Eğitim ortamı boyutunda okul yöneticilerinden temel beklenti ise, okulda şiddete karşı ve duyarlı bir okul iklimi, okul kültürü oluşturmalarıdır. Bunun için tüm paydaşlar ile şiddete karşı ortak bir tavır belirlenmeli ve stratejik bir planlama oluşturulmalıdır. Okulda fiziki düzenlemeler ve personel desteği ile güvenlik sağlanabilmeli, kalabalık sınıfların oluşmasını önlenmelidir. Okul yöneticileri, öğrenciler ve öğretmenler için güvenli ve sağlıklı bir eğitim ortamı oluşturabilmelidir. Hawkins ve diğerleri (2002) San Francisco'da iki büyük lisede eğitim gören 1465 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada, okul güvenliğini tehdit eden unsurların fazla olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Sheley ve diğerleri (2000) ABD'de yürüttükleri araştırmada okul güvenlik önlemlerinin yetersiz olduğu liselerde öğrencilerin birçoğunun savunma amaçlı silah taşıdıklarını belirlemişlerdir. Dolayısı ile güvenli bir okul ortamının olmaması şiddeti doğuran önemli nedenler arasında görülmektedir. Bu çalışma sonucunda Anadolu liselerinde görev yapan öğretmenlerin meslek liselerinde görev yapan öğretmenlere göre okul yöneticilerinden güvenli bir okul ortamı oluşturmaları konusunda daha yüksek bir beklenti düzeyinde oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu farklılık Anadolu liselerinde, güvenlik önlemlerinin daha yüksek olması, şiddet olaylarının daha az yaşanması, sınıf mevcudlarının diğer liselere göre daha az olması, öğrenci akademik başarısının daha yüksek olması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin daha başarılı yürütülmesi gibi durumlardan kaynaklanabilmektedir. Ayrıca öğrenci başarısını arttıran okulların oluşturulmasıyla, okul güvenliğini artırma hedefine ulaşmaktadır (Scott, Nelson ve Liaupsin, 2001). Dolayısı ile öğrenci akademik başarısının yüksek olduğu bu okullarda görev yapan öğretmenler, yöneticilerinden güvenli okul ortamının oluşturulması için daha yüksek yeterlikler beklemektedir. Buna karşın okul mevcudunun daha kalabalık ve akademik başarısının daha düşük olduğu meslek liselerinde görev yapan öğretmenler, bu kalabalık öğrenci grubu karşısında okul yöneticilerinin yetersiz kalabileceğini düşünmektedirler.

Alanyazında şiddet davranışlarının önceden gözlenebilmesinin zor olduğuna dair bilgiler yer alsa da Koç (2006), yaptığı çalışmada şiddete maruz kalan bireylerin %37,3'ünün psikolojik sağlıklarının bozulmaya başladığını ve % 36,1'inin psikolojik olarak önemli sorunlar yaşadığını, çocuklarda bu psikolojik sorunların depresyon, kendini değersiz ve işe yaramaz bulma, gelecekte emin olmama, düşmanca davranışlar olarak ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir. Sonuçları göz önüne alınırsa okullar adına önemli bir sorun haline gelen şiddetin henüz oluşmadan önlenmesi önemli görülmektedir. Bunun için şiddeti oluşturan ya da tetikleyen nedenlerin belirlenmesi ve önleme çalışmalarının gerçekleştirilmesi okul yöneticilerinin önemli sorumlulukları arasında ifade edilmektedir (Pehlivan, 2008). Goldstein ve Condey de, şiddet sorununun çözümünde yöneticilere önemli görevler düştüğünü, güvenli okul ortamının oluşturulması için politik, fiziksel, gözetim, katılım ve işbirliği, eğitimle ilişkili, öğrenciyle ilişkili ve genel stratejiler olmak üzere çok sayıda strateji oluşturulabileceğini ifade etmektedirler. (Aktaran, Öğülmüş, 2006). Bu çalışmanın yukarıda ifade edilen stratejilerde yer alan uygulama maddeleri ile örtüştüğü ve bu stratejileri desteklediği gözlenmektedir. Ayrıca Yavuzer (2011) okullarda şiddet ile başa çıkabilmede kısa dönemli ve uzun dönemli stratejiler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kısa dönemli stratejiler çevresel düzenlemeler ile okul-yönetim temelli stratejiler iken uzun dönemli stratejiler ise eğitim ve program temelli stratejiler ile okul sonrası alternatif etkinlikler olarak sıralanmaktadır. Bu stratejilerin ortak özelliği ise yer alan uygulamalarda okul yöneticilerine önemli sorumluluklar düşmesi ve okul yöneticilerinin belirli yeterliklere sahip olması olarak ifade edilmektedir. Gorman ve Pauken (2003) de okul yöneticilerinin hem okuldaki şiddet içerikli davranışlara hem de toplum ve medyadaki şiddete karşı duyarlı olmak durumunda olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu amaçla okul yöneticileri güvenli okul ortamı oluşturmak ve bu konuda kararlı davranışlarda bulunmak ile yükümlü görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayan, S. (2006). Şiddet ve fanatizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (2), 199-200.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Demiray, K. (1994). *Temel Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Erkuş, A. (2011). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. (3. Baskı). Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Furlong, M. ve Gale, M. (2000). The school in school violence: definitions and facts. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8 (2), 71-81.
- Gittins, C. (2005). Children and violence. Europe and Violence in Schools - How to Make a Difference A Handbook. Action Programme Children and Violence. Council of Europe.
- Gorman, K. ve Pauken, P. (2003). The ethics of zero tolerance, *Journal of Educational Administration*, 41 (1), 24-36.
- Hawkins, S. R., Campanaro, A., Pitts, T. B., ve Steiner, H. (2002). Weapons in an affluent suburban school. *Journal of School Violence*, 1 (1), 53-65.
- Helvacı, M.A. (2008). Okullarda şiddet ve nedenleri. 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi 01-03 Eylül 2008 Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sakarya/Türkiye.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çinkır, Ş. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1), 47-70.
- Krug, E., G. (2005). Building Global Commitment For Violence Prevention. Violence Prevention Alliance. World Health Organization, Geneva. http://whqlibdoc.who.int/publications/2005/924159313X_eng.pdf. adresinden 22.03.2012 tarihinde elde edilmiştir.
- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Köknel, Ö. (2000). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet*. (Çev. Muhtaroglu, C.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Pehlivan, M. (2008). *İstanbul ili Kadıköy ilçesi liselerindeki okul içi şiddet algısı ve şiddete karşı alınan önlemler ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ögel, K., Tarı I. ve Yılmazçetin, E. (2005). *Okullarda suç ve şiddeti önleme*. İstanbul. <http://www.yeniden.org.tr/dokuman/vio14.pdf> adresinden 25.03.2013 tarihinde indirilmiştir.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış*, 16-24.
- Özcebe, H., Ulukol, B., Mollahaliloğlu, S., Yardım, N. ve Karaman, F. (2008). Sağlık Hizmetlerinde Okul Sağlığı Kitabı, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Özcebe, H., Üner, S.ve Çetik, H. (2006), *Şiddet ve okul: Okul ve çevresinde çocuğa yönelik şiddet ve alınabilecek tedbirler*. Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri.
- Pişkin, M. (2006). *Akran Zorbalığı Olgusunun İlköğretim Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi*. 1. Şiddet Ve Okul: Okul Ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet Ve Alınabilecek Tedbirler. Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri.
- Pişkin, M., Öğülmüş, S. ve Boysan, M. (2011). *Güvenli okul ortamı oluşturma öğretmen ve yönetici kitabı*. İnternette <http://www.okuldasiddet.net/upresimler/%C3%96gretmen%20E%C4%9Fitimi%20Program%C4%B1.pdf> adresinden 20.06.2013 tarihinde elde edilmiştir.
- Russel, B. (1992). *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sheley, J. F. ve Wright, J. (2000). *High school youth, weapons, and violence: a national survey of weapon-related experiences, behaviors, and concerns-final report*. Washington, D.C: US Department of Justice.
- Scott, T. M., Nelson C. M. ve Liaupsin C. J. (2001). *Effective instruction: the forgotten component in preventing school violence', education and treatment of children*, 24 (3), 309-322.
- Terzi, Ş. (2007). Okullarda yaşanan şiddeti önleyici bir yaklaşım: kendini toparlama gücü. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3 (12), 73-81.
- Tezcan, M. (1996). Bir şiddet ortamı olarak okul. *Cogito*, 6-7, 105-108.

- Uçar, E. (2010). *Okul yöneticilerinin okullarda şiddeti önlemede sahip olması gereken yeterlikler üzerine bir çalışma (Uşak ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Uysal, A. ve Temel, A., B. (2009). Şiddet karşıtı eğitim programının öğrencilerin çatışma çözüm, şiddet eğilimi ve şiddet davranışlarına yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12 (1), 20-30.
- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim*, 192, 43-60.
- Yesilyaprak, B. (2006). Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddeti Önlemede / Çözmede Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Hizmetlerinin Katkısı. http://www.egitimsen.org.tr/down/siddetsempozyum_303-306.pdf adresinden 27.03.2013 tarihinde elde edilmiştir.